

بررسی مقام عشق و هنر از منظر عرفانی امام خمینی (ره)

چکیده

یکی از ابعاد شخصیتی مهم امام خمینی (ره) اندیشه عرفانی او است که یقیناً در رهبری آن حضرت تأثیر شایانی داشته است. ایشان عشق و محبت الهی را مثل سایر حکما و فلاسفه کاملاً شرعی و مبنای آن را قرآن و حدیث و ائمه می‌داند. به همین علت هم در آثار منشور و هم در آثار منظوم و عرفانی خود از اصطلاحات مجازی عرفا بهره بسیار برده است. هنر نیز از مضامینی است که در اندیشه امام خمینی (ره) به آن اشاره شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و روش گردآوری به صورت کتابخانه‌ای بوده است. یافته‌های پژوهش حاکی از این است امام خمینی (ره) علاوه بر اینکه در آثار خود از محبت و عشق الهی سخن گفته است اهل علم را از قضاوت ناصحیح درباره‌ی عشق و محبت الهی نهی می‌نماید و در نهایت امام مسئله عشق را نه تنها مشروع بلکه فطری دانسته است، می‌فرماید: فطرت اصلی انسان عبارت است از عشق به کمال مطلق. از سوی دیگر، هنر در منظر امام، وجهه‌ای اخلاقی و متعالی دارد. این حالت در هنر کشور ما پررنگ‌تر به نظر می‌رسد. امام خمینی هنر را ابزاری برای رسیدن به هدف والا و بالا که همان کمال انسانیت است، عنوان می‌کنند. از نگاه ایشان، هنر در مدرسه عشق نشان‌دهنده نقاط کور و مبهم معضلات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، نظامی است. هنر در عرفان اسلامی ترسیم روشن عدالت و شرافت و انصاف، و تجسیم تلخکامی گرسنگان مغضوب قدرت و پول است. در گفتمان امام خمینی (ره)، عرفان و هنر از یکدیگر جدا نیست و با هدفی مشترک در عرصه جامعه معنا پیدا می‌کند.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی مقام عشق از منظر عرفانی امام خمینی (ره).
۲. بررسی جایگاه هنر در اندیشه امام خمینی (ره).

سؤالات پژوهش:

۱. مقام عشق از منظر عرفانی امام خمینی (ره) چگونه است؟
۲. دیدگاه امام خمینی (ره) درباره هنر چگونه است؟

کلیدواژه‌ها: امام خمینی (ره)، عشق، معشوق، سرالضلا دیوان، هنر.

مقدمه

امام خمینی(ره) به‌عنوان یکی از شخصیت‌های بزرگ ایران و جهان در دوره معاصر دارای اندیشه‌های مدونی و منظمی در خصوص وجوه مختلف زندگی سیاسی و اجتماعی است. وی علاوه بر سیاست در عرفان و هنر نیز دارای نظریاتی بود. بازنشاسی و مطالعه این نظریات می‌تواند نقش مهمی در بررسی ابعاد مختلف اندیشه‌های وی داشته باشد. وجه غالب وجود امام خمینی، سلوک و بندگی ایشان و به تبع آن، شأن هدایتگری امام از منظر عشق به مخلوق و بندگی خالق است. امام خمینی در کسب معرفت و گام زدن در عرصه سیاست و تلاش برای تشکیل حکومت و برپایی دولت با اتکال به قدرت الهی و اخلاص و قیام لله و با تأسی جستن به قرآن و مکتب حضرت رسول اکرم(ص) و اهل بیت ایشان(ع) بر این وجه حرکت کردند و وقتی هدف معرفت الله باشد بی‌شک اندیشه عرفانی امام در حوزه سیاست و رهبری ایشان بیشترین نقش را می‌تواند ایفا کند؛ چراکه ایشان معتقد بودند حقیقت ما نیز عین سیاست ماست.

بررسی پیشینه عرفان در شخصیت‌های ایرانی حاکی از این است که سنایی از اولین شعرا است که به عشق رنگ عرفان داد و از زمینی بودن آن را خارج نمود و توانست الگویی به شعرای بعد از خود طراحی نماید تا ضمن رعایت ارزش و اعتبار معشوق حقیقی، گفتگو در شناخت خدا را که محبوب ازلی است از دریچه عرفان باز نماید و راه‌های از بین رفتن دویی‌ها را بیان و مسیر رسیدن به «فنا فی الله» را روشن کند. ناگفته نماند رابعه عدویه، سمون محب، با یزید، حلاج و نیز هر یک در آقار و سخنان خود بر روند جریان عشق در عرفان اسلامی تأثیر به‌سزا داشته‌اند. بنابراین اندیشه‌های عرفانی در ایران خاستگاهی کهن دارد.

در اندیشه‌های امام خمینی(ره) محبت نیز از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است تا آنجا که می‌توان ادعا نمود که عشق، محور و مبنای همه آثار ایشان است. از منظر امام محبت و اشتیاق و عشق، براق معراج و رفرف وصول است هرچند وی از عرفای جمال‌گرای خراسان نیست اما چه در اولین اثر عرفانی‌اش مصباح‌الهدی و چه آخرین اثر یعنی دیوان اشعارش تأکید فراوان بر عشق دارد. امام در آثار منثور خود با سبک و سیاق شارحان ابن عربی به موضوع عشق پرداخته، به تک‌تک اصول خراسانی آن اشاراتی داشته‌اند. اما نکته جالب توجه اینجاست که وقتی زبان نظم را برمی‌گزینند، زیان‌شان با غایت به زبان عرفانی جمال‌گرای خراسانی شباهت پیدا می‌کند و چون وجهه‌ای شریعت‌مدارانه و فقیهانه داشته نمی‌توان جمله‌ای از ایشان در تأیید و توضیح به این روش نشان داد که مجاز را هم‌چون پلی متصل به حقیقت بدانند.

بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این است که تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است لذا نگارندگان برآنند تا به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای زوایای مختلف این موضوع را روشن سازند.

نتیجه‌گیری

اصول عرفان عاشقانه خراسانی در آثار امام خمینی قابل دریافت است. اما باید توجه داشت که ایشان شاگرد مکتب این‌عربی است با مشرب صدرایی. از این جهت طبیعی است اگر با ادبیات دیگری از سوی ایشان مواجه باشیم. امام در آثار منشور خود با سبک و سیاق شارحان ابن‌عربی به موضوع عشق پرداخته، به تک‌تک اصول خراسانی آن اشاراتی داشته‌اند اما نکته جالب توجه اینجاست که وقتی زبان نظم را برمی‌گزینند، زبانشان به غایت به زبان عرفای جمال‌گرای خراسانی شباهت پیدا می‌کند. و چون وجهه‌ای شریعتمدارانه و فقیهانه داشته نمی‌توان جمله‌ای از ایشان در تأیید و توصیه به این روش نشان داد که مجاز را همچون پلی متصل به حقیقت بدانند. هنر در منظر هنرمندان بزرگ عالم، وجهه‌ای اخلاقی و متعالی دارد. این حالت در هنر کشور ما پررنگ‌تر به نظر می‌رسد. علاوه بر این، هنر ایران زمین با عرفان اصیل درآمیخته است و بسیاری از هنرمندان بزرگ کشور ما عرفای بنامی نیز بوده‌اند. شاید مهم‌ترین تفاوت امام خمینی با چنین هنرمندان و عرفایی، مسئله عرفان عملی ایشان باشد. مسیر عرفان امام در درجه اول از راه بسیار دشوار مبارزه با نفس و سپس از راه مبارزه عملی با ستمگران، می‌گذرد. اول، باید مرد خدا بود تا بتوان در جهت مبارزه در راه حق به اوج حرکت متعالی انسانی یعنی لقاءالله رسید. اقتضای چنین هنری، مقابله با ستمگران و وابستگان آنان و دفاع از ستمدیدگان و محرومان و تلاش در جهت حل مشکلات اجتماعی، اقتصادی، سیاسی، نظامی و تصویرگری عدالت و انصاف و شرافت و نیز نشان دادن درد و رنج مغضوبان قدرت و پول است. هنر در عرفان اسلامی در خدمت جامعه است. در گفتمان امام خمینی، عرفان و هنر از یکدیگر جدا نیست و با هدفی مشترک در عرصه جامعه معنا پیدا می‌کند و معرفی می‌شود.

منابع و مأخذ:

- ابن دباغ، عبدالرحمن بن محمد انصاری. (۱۳۷۸). عشق اصطربلاب اسرار خداست (مشارق) تحقیق هلمون ریتر، ترجمه قاسم انصاری، تهران: کتابخانه طهوری
- ابن سینا، حسین بن عبدالله. (۱۳۸۸). مجموعه رسائل الرئيس ابن سینا، رساله العشق، قم: آیت اشراق
- ابن عربی، یحیی‌الدین. (۱۹۹۸). الفتوحات المکیه، بیروت: دار اجبار التراث العربی.
- الفتوحات المکیه، (۱۹۹۸). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- امام خمینی، روح الله. (۱۳۷۸). صحیفه امام، ۲۱، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- امام خمینی، روح الله. (۱۳۶۹). سرالصلاه، چاپ اول، تهران: مؤسسه نشر آثار امام.
- امام خمینی، روح الله. (۱۳۷۲). مصباح الهدایه الی الخلافه و الولایه، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)،
- سهروردی، شهاب‌الدین. (۱۳۹۵). مونس العشاق: فی حقیقه العشق یا رساله عشق، تصحیح وتحشیه صادق نیک‌پور، تهران: ارباب قلم.
- سهروردی، شهاب‌الدین. (۱۳۷۹). دیوان/ تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- شرمانی، جمال‌الدین خلیل. (۱۳۷۵). ترجمه المجالس، تصحیح محمد امین ریاحی تهران: انتشارات علمی.
- طباطبایی، فاطمه. (۱۳۸۸). سخن عشق؛ دیدگاه امام خمینی و ابن عربی، چاپ دوم. تهران: پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
- عطار نیشابوری، فریدالدین. (۱۳۸۷). دیوان قصاید و ترجیحات و غزلیات، تصحیح سعید نفیسی، تهران: شقایق.
- غزالی، محمد بن محمد. (۱۳۸۷). المنقذ من الضلال، تصحیح عدد الحلیم محمود، قاهره: دارالمعارف.